

KEISTAS NEOLIBERALIZMO NEMIRTINGUMAS?¹

Colin Crouch knygoje „The Strange Non-Death of Neoliberalism“ nagrinėja desperatiškas neoliberalizmo doktrinos raidos priežastis ir pasekmes. Diskusija pradedama nuo neoliberalizmo kilmės aiškinimosi, pristatant liberalizmą politiniu ir ekonominiu požiūriu. Liberalizmo ideologemai būdingas rinkos principų taikymas ekonominiame gyvenime ir žmonių teisių užtikrinimas, teisė gyventi virš skurdo ribos reikalavimų. Autoriaus teigimu, antrajame XX amžiaus dešimtmetyje įvyko liberalios kapitalistinės ekonomikos žlugimas, nes prasidėjo pasaulinė depresija ir išsivyravo trys alternatyvios prieigos. Ar tikrai tai buvo alternatyvos? Greičiau – atsakas į liberalizmo doktrinos kraštutinumus. Liberalizmo reinkarnacijai reikėjo ekonominio, politinio, socialinio pagrindo ir tam pasitarnavo didėjantis nepasitikėjimas valstybe. C. Crouch pažymi, kad liberalizmo difuzija įvyko JAV, kur liberalizmas įgijo visiškai kitokią reikšmę.

Autorius pateikė pretenziją socialdemokratiniam judėjimui, nes šis perėmė konservatyvias ir liberalias idėjas. Kapitalizmui reikėjo daugiau prekių ir vartotojų. Demokratijai susijungus su technologijomis atsivėrė naujų galimybių, nors ir laikinai – iki 1929 metų

¹ Colin Crouch, *The Strange Non-Death of Neoliberalism*, Cambridge: Polity Press, 2011, 199 p.

Wall Streeto krizės. Viena vertus, Keyneso paklausos vadybos modelis apibrėžė, kaip turi elgtis vyriausybės infliacijos ir recesijos laikotarpiais, nustatė vyriausybės elgesio standartą: didinti valstybės biudžeto išlaidas garantuojant atitinkamą efekto lygį nacionalinei ekonomikai. Kitą vertus, siekiama apsaugoti žmones nuo rinkos nestabilumo, užtikrinant masinį vartojimą. Neokorporatyviniai santykiai išsivyravo mažose ekonomikose, kurios labai priklauso nuo užsienio prekybos.

Neoliberalizmo legitimacijos atvejis plėtojamas nagrinėjant 1973 metų naftos kainų krizę. Kadangi visiško užimtumo idėja buvo atšaukta, pagrindiniu dėmesio objektu tapo kainų stabilizacija ir infliacijos valdymas. Atsirado nepasitikėjimas vyriausybėmis dėl jų rizikingų intervencijų ir rinkoms nesuteiktų galimybių. Keinsizmas prarado vyraujančios ekonominės paradigmos statusą. Legitimacija vyko pripažįstant mokslininkus, propaguojančius neoliberalizmo doktriną (9 iš 64 Čikagos mokyklos profesorių tapo Nobelio premijos laureatais). Atsirado valstybių, eksperimentuojančių su neoliberaliu ekonominiu režimu (Čilė), tarptautinės organizacijos skatino Naujosios viešosios vadybos ir viešosios privačios partnerystės įgyvendinimą, pagrindinėse pasaulio ekonomikose (Didžioji Britanija, JAV) vyko dominuojančių politinių partijų pasikeitimai. Skaitydamas C. Crouch knygą supranti, kad neoliberalai veikia keliais būdais: i) per privatizaciją arba ribotos konkurencijos atsiradimą; ii) per viešųjų subsidijų ir paramos panaikinimą ir pasiklovimą tarptautine prekyba; iii) per kvazirinkų atsiradimą. Nepaisant ankstesnės kritikos, pripažįstama, kad neoliberalizmas turėjo teigiamų pasekmių, sumažino vyriausybės dominavimą, išskėlė centralizacijos problemą, parodydamas, kad naujoji paradigma gali būti lanksti ir prisitaikyti prie skirtingų šalių vyraujančių ideologijų ir politinių prieigų.

Knygoje pateikta išsami, nuosekli ir nevarginanti skaitytojo rinkos ribotumų analizė, šioje dalyje nėra naujoviškų idėjų. Autorius pateikia standartinius neoliberalizmo ribotumus, iš esmės simpati-

zuoja žurnalistės, aktyvistės N. Clein darbuose „No Logo“ ir „Shock Doctrine“ išdėstytiems argumentams. Skaitytojui sukels susidomėjimą autoriaus pozicija dėl įėjimo į rinką ir išėjimo iš jos barjerų. C. Crouch savo veikale stengiasi apginti dideles įėjimo į rinkas ir išėjimo iš jų kliūtis (standartai, monopolijos, patentai) ir teigia, kad didelės išėjimo kainos tapo svarbios atsižvelgiant į prasidėjusią pasaulio finansų krizę. Siekiant apsaugoti visuomenę, autorius siūlo taikyti griežtesnius reguliavimus dideliems bankams, nes visuomenei trūksta tobulos informacijos apie rinkų veikimą.

C. Crouch kamuoja milžiniškos (angl. *giant*) įmonės baimė, nes, anot jo, nuo tokios įmonės priklauso visos rinkos veikla. Tą keista girdėti iš brito, nes Pietų Indijos bendrovė (angl. *East India Company*) kaip tik ir buvo tokios įmonės pavyzdys. Siekdamas pažaboti tokių įmonių veiklą, autorius analizuoja antimonopolinę teisę, tačiau ne Didžiosios Britanijos, o JAV. Išskirtinės kritikos strėlės tenka Čikagos ekonomikos mokyklai, kuri teikia pirmenybę didelėms rinkoje dominuojančioms įmonėms. Didžioji Britanija ginama nagrinėjant *British Petroleum* naftos išsiliejimo atvejį, ten kalti amerikiečiai subrangovai. Knygoje kritikuojamas laisvas vartotojo pasirinkimas – teigiama, kad antimonopolinės teisės pasekmės turi būti vartotojo gerovė, o ne pasirinkimas (p. 55). Plėtojant mintį, pripažįstama technokratų galia rūpinantis vartotojų gerove, teisėjai ir ekonomistai sprendžia, kas geriau vartotojui (55 p.), vertybinės orientacijos nėra tokios svarbios. Įžvalgūs ir tikslingi pastebėjimai dėl nacionalinių bankų sistemų, kuriose dominuoja nedidelis bankų skaičius. C. Crouch tęsia principinį mūšį su Čikagos mokykla, teigdamas, kad bankai veikia naudodami neformalius, virtualius, nematomus reguliavimo institucijoms signalus. C. Crouch bankus mano esant racionalius, pelno siekiančius veikėjus, nors ir kvestionuoja vegetacinės vyriausybės intervencijos poreikį.

Nors C. Crouch yra nuožmus neoliberalizmo priešas, skaitant knygą galima atrasti gausybę neoliberalizmo pasiekimų: i) pilie-

čiai nepasitiki valstybe ir reikalauja didesnio viešųjų paslaugų pasirinkimo bei geresnės kokybės; ii) privatizuojant viešojo sektoriaus įmones, stiprėjant privačiam sektoriui, kuriamos naujos reguliavimo agentūros ir didėja reguliavimų skaičius; iii) spausdamas vyriausybę, gauni ilgalaikį kontraktą; iv) atsakomybės už viešųjų paslaugų teikimą išskaidomos tinklinėms struktūroms; v) vertė už pinigus, tačiau kam ir už kiek ji atitenka?; vi) didėjanti vyriausybės priklausomybė nuo privataus sektoriaus.

Privatizuoto keinsizmo idėja eksplikuojama pavyzdžiu rizikų prekybos rinkos, kurioje svarbiau greitai parduoti riziką didesne kaina kitam pirkėjui, o ne užsiimti pagrįstos rizikos pirkimų įrodymais ir vertinimais. Kiti argumentai eksplikuojami akcininkų modelio perkonstravimo atveju, nes suponuojami nauji akcininkų požiūriai į samdomą vadybininką (pelno maksimizavimas lemia vaikų darbo jėgos naudojimą Tolimuosiuose Rytuose, nes, sumažėjus pelnui, akcininkai gali atleisti vadybininką). Neoliberalai giriami ištikus nesėkmėms ir bankrotui kaip dalis, kurioje rinkos ekonomika koreguoja save ir perskirsto išteklius nuo neefektyvių veikėjų efektyviems (122 p.).

Susitaikant su milžiniškų įmonių dominavimu globaliame pasaulyje, išnagrinėtas jų lobistinis vaidmuo priimant sprendimus. Šiuolaikinės korporacijos veikia politinio proceso viduje, nustato standartus, sukuria privačias reguliavimo sistemas ir konsultuoja vyriausybes. C. Croch kritikuoja socialinių įmonių atsakomybę ir priešinasi minčiai, kad firma gali būti bent kiek atsakinga, nes eksternaliteto atvejai rodo priešingai. Tik po keleto klausimų autoriui pasidaro aišku, kad socialinė įmonės atsakomybė gali būti prekė, nes sukuria pasitikėjimą tarp įmonės ir ja suinteresuotųjų.

Toliau bandoma neoliberalizmo laimėjimus susieti su pilietinės visuomenės dekonstravimu, tačiau, perskaičius tekstą, skaitytojui netaps aišku, kaip tai susiję būtent su neoliberalizmu. C. Crouch lakoniškai duoda suprasti, kas mes visi apgavikai ir gyvename imitacijų

pasaulyje, nes vienas kitą apgaudinėjame, nors tikimės iš aplinkinių moralumo. Pilietines visuomenes, pasak autoriaus, sudaro penkios grupės: politinės partijos; bažnyčia; agitacinės grupės (pvz., pacientų šeimų grupė); savanoriškas ir labdaros sektorius; profesijos. C. Croch šias grupes kaltina veidmainyste ir pataikavimu neoliberalams. Socialinė energija nuplaukia link anarchistinės erdvės, kurioje apstu ekstremistinių, fundamentalistinių nepasitenkinimo valdžia iškrovų.

Galiausiai teigiama, kad neoliberalizmo modelis patyrė krizę ir grįžtame atgal valstybės globon. Tačiau į klausimą, kiek vyriausybės mums iš tikrųjų reikia?, atsakymo dar nėra. Ankstesnėje savo knygoje, „Postdemokratija“, autorius atsakė, kokią vyriausybę turime: „Vyriausybė tampa institucinės rūšies idiotu, kiekvienas menkai informuotas jos judėjimas numatytas iš anksto, todėl yra abejotinas protingiems rinkos aktoriams.“² Akivaizdu, kad tokios būsenos politikos veikėjui bus išrašytas vienintelis vaistas, vardu – NEOLIBERALIZMAS.

Jaroslav Dvorak

² Colin Crouch, *Post-Democracy*, Cambridge: Polity Press, 2004, 135 p.